

İBN CÜLCÜL

(ابن جُلجُل)

Ebû Dâvûd Süleymân b. Hassân
b. Cülcül el-Endelüsî
(ö. 384/994 [?])Endülüslü hekim,
tıp ve felsefe tarihçisi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Her ne kadar *Ṭabaḳātü'l-eṭṭebbâ' ve'l-ḥükemâ'* adlı eserinin 116. sayfasında kitabın sonunda bu hususta açıklama yapacağını söylüyorsa da neşredilen tek nüshada söz konusu kısım bulunmamaktadır. Fakat İbnü'l-Ebbâr, Kādî Sâid ve İbn Hazm gibi müellifler eserin tam metnini görerek hayatıyla ilgili bölümü kısmen veya tamamen iktibas etmişlerdir. Bu kaynaklardan öğrenildiğine göre Ebû Eyyûb künyesiyle de anılan İbn Cülcül 333 (944) yılında Kurtuba'da (Cordoba) doğmuş, on yaşında iken Ebû Alâka, Kurtuba ve Zehrâ camilerinde kardeşi Muhammed b. Hassân ile birlikte Ahmed b. Fazl el-Hafâf ed-Dineverî, Ebû'l-Hazm Vehb b. Meserre ve Ahmed b. Saîd es-Sadeff gibi âlimlerden fıkıh ve hadis dersleri almıştır. On dört yaşında tıbbâ merak sarmış, yirmi dört yaşına geldiği zaman hasta tedavi edecek derecede uzman bir hekim olarak tanınmış ve Kurtuba'nın ünlü hekimlerinden takdir görmüştür. Onun yirmi beş yaşında iken de Muhammed b. Yahyâ er-Ribâhî'den Sîbeveyhi'nin Arap gramerine dair *el-Kitâb*'ını okuduğu görülmekte ve buradan bir hekim ve eczacılık uzmanı olmasının, fıkıh ve hadis bilmesinin yanında Arap dil bilimiyle de uğraştığı anlaşılmaktadır. Hayatının olgunluk döneminde Halife II. Hişâm'ın (976-1009) özel hekimliğini yapmış ve eserlerinin çoğunu bu sırada kaleme almıştır. 384 (994) yılından sonra vefat ettiği sanılmaktadır (*El²* [İng.], III, 755-756). Yetiştirdiği öğrenciler hakkında da bilgi yoktur; sadece kendisinden bazı rivayetlerde bulunan Tuleytulalı (Toledo) Saîd b. Muhammed b. Begûniş'e ders vermiş olabileceği düşünülmektedir (*Ṭabaḳātü'l-eṭṭebbâ'*, neşredenin girişi, s. yv).

Eserleri. 1. *Ṭabaḳātü'l-eṭṭebbâ' ve'l-ḥükemâ'*. Bazı kaynaklar adını *Aḥbârü'l-eṭṭebbâ'* şeklinde kaydetmekteyse de kitabın ilmî neşrini gerçekleştiren Fuâd Seyyid (Kahire 1955; Beyrut 1405/1985), o dönemdeki kaynaklarda yer alan ifadelerden hareketle eseri *Ṭabaḳātü'l-eṭṭebbâ'*

ve'l-ḥükemâ' adı altında yayımlamıştır. İbnü'l-Ebbâr'ın verdiği bilgiye göre 377'de (987) yazılan eserde farklı dönemlerde yaşamış çeşitli milletlerden ünlü bilgin ve filozoflar dokuz tabaka halinde incelenmiştir. Birinci tabakada önce, tabiat felsefesinden ve yüce hikmetten söz eden Hermes, genellikle İslâm düşünce tarihinde görüldüğü gibi İran, Bâbil ve Mısır kültürlerindeki üç ayrı hüviyetiyle tanıtılmakta, ardından onun öğrencisi diye bilinen Asclepius ile Grek-Roma dünyasında tıp üzerine ilk çalışmaları yaptığı ileri sürülen Apollon hakkında bilgi aktarılmaktadır. İkinci tabakada eski Yunanistan ve Roma'da daha çok tıp ve felsefe alanında isim yapmış kişilerden Hipokrat, Diskorides, Eflâtun, Aristo, Sokrat ve Demokritos'a; üçüncü tabakada Büyük İskender'den sonra Yunanistan'da üne kavuşan Batlamyus, Cato ve Öklid'e; dördüncü tabakada Roma döneminde ortaya çıkan Yunanlı hekim-filozoflardan Câlînûs'a; beşinci tabakada İskenderiye felsefe okulundan (III-VI. yüzyıl) Nicolaus'a; altıncı tabakada Hz. Peygamber döneminde yaşayan Arap asıllı tabiplerden Hâris b. Kelede, İbn Ebû Rimse ve İbn Ebhur ile Arap olmayan Mâserceveyh'e; yedinci tabakada müslüman ve gayri müslim hekim-filozoflardan Buhtîşû', Cibrâil b. Buhtîşû', Yuhannâ b. Mâseveyh, Yuhannâ b. Bitrîk, Huneyn b. İshak, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshak el-Kindî, Sâbit b. Kurre, Kustâ b. Lûkâ, Ebû Bekir er-Râzî, Sâbit b. Sinân b. Kurre ve İbn Vasîf es-Sâbiî'ye; sekizinci tabakada İshak b. İmrân, İshak b. Süleyman el-İsrâîlî, Ebû Ca'fer el-Kayrevânî gibi Mağrib kökenli; dokuzuncu tabakada Hamdûn b. Ebbâ, Cevâd en-Nasrânî, (Yûnus) el-Harrânî, Hâlid b. Yezîd b. Rûmân en-Nasrânî, İbn Melûke en-Nasrânî, İmrân b. Ebû Ömer, Muhammed b. Feth, Yahyâ b. İshak, Ebû Bekir Süleyman b. Bâce, İbn Ümmü'l-Benîn ve Saîd b. Abdürabbih gibi Endülüslü filozof ve tabiplere yer verilmiştir. İbn Cülcül'ün daha çok Endülüslü âlimler hakkında verdiği orijinal bilgilerle temayüz ettiği görülmür. Nitekim kitabına aldığı toplam elli yedi kişiden yirmi ikisi Mağrib ve Endülüslüdür. Eser daha sonra gelen düşünce ve bilim tarihçileri için, özellikle İbnü'l-Kiftî, İbn Ebû Usaybia ve Kādî Sâid için başlıca kaynaklardan birini teşkil eder. İbn Cülcül'ün kaynakları arasında İshak b. Huneyn'in *Târîḫü'l-eṭṭebbâ' ve'l-ḥükemâ'* adlı eseriyile Huneyn b. İshak'ın *Nevâdirü'l-felâsife*'si, ayrıca Orosius, He-

ron ve Sevilalı (İşbiliye) Isidorus gibi Batılı müelliflerin eserleri bulunmaktadır; dolayısıyla İbn Cülcül, Latin kaynaklarını kullanan ilk müslüman müellif olarak tanınır. Juan Vernet, *Ṭabaḳātü'l-eṭṭebbâ'*ı tanıtmak üzere kaleme aldığı bir çalışmasında eserin son bölümünü İspanyolca'ya çevirerek yayımlamış (bk. bibl.), E. Llavero Ruiz ise 1979 yılında Granada Üniversitesi'nde hazırladığı tezinde eserin bütününe giriş ve notlar ilâvesiyle yine aynı dile aktarmıştır (*Ṭabaḳât d-atibbâ' wa-l-hukamâ'*: *Generaciones de médicos y sabios*). 2. *Tefsîru esmâ'l-edviyeti'l-müfrede min Kitâbi Diyüşkürîdis*. 372 (982) yılında yazılan eserin sadece bir bölümü günümüze ulaşmıştır (Madrid, Biblioteca Nacional, nr. 233; Bankipûr, Oriental Public Library, nr. 2189; Tahran, Meclis Ktp., nr. 1538, 1545). Eserden Ahmed b. Muhammed el-Gâfîki ve İbnü'l-Baytâr bazı alıntılar yapmış, İbn Ebû Usaybia da Diskorides'in İslâm dünyasında *el-Edviyetü'l-müfrede* adıyla bilinen kitabı (*Materia Medica*) münasebetiyle mukaddimesinin önemli bir bölümünü nakletmiştir (*Üyûnû'l-enbâ'*, s. 493-494). Burada müellif, İstifân (Stephan) b. Bâsîl tarafından Bağdat'ta *Kitâbü'l-Haşâ'îş* adı altında Grekçe'den Arapça'ya çevrilmiş olan Diskorides'in diğer bir kitabının Endülüslü'e nasıl intikal ettiğini anlatmaktadır. Eser, Ildefonso Garijo Galán tarafından Cordoba Üniversitesi'nde tez olarak İspanyolca tercümesiyle birlikte neşre hazırlanmışsa da (*Libro de la explicación de los nombres de los medicamentos simples tomados del libro de Dioscórides de Abû Dâwûd Sulaymân b. Hassân Ibn Yûlûl*) henüz yayımlanmamıştır. 3. *Maḳâle fî zikri'l-edviyeti'lletî lem-yezḳürhâ Diyüşkürîdis fî kitâbih* (İbn Ebû Usaybia, s. 495; Safedî, XII, 87). Günümüze ulaşmış olan bu kitabın, Oxford'da (Bodleiana, nr. 573) bulunan bir mecmuada İbn Cülcül'e ait *el-İstidrâk 'alâ Kitâbü'l-Haşâ'îş li-Diyüşkürîdis* adlı eserle aynı olması muhtemeldir (bu risâlenin bir nüshası için bk. Nuruosmaniye Ktp., nr. 3589). 4. *Maḳâle fî edviyeti'l-tiryâk*. Bir nüshası yukarıda sözü edilen Oxford'daki mecmuanın içinde olup panzehirler ve ağrı kesici ilâçlar hakkındadır. Ildefonso Garijo tarafından İspanyolca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (*Tratado sobre los medicamentos de la Triaca*, Córdoba 1992). 5. *et-Tebyîn fî mâ ḡalata fîhi ba'zû'l-müteṭabbibîn* (İbn Ebû Usaybia, s. 495; Safedî, XII, 87).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cülcül, *Tabakâtü'l-eṭṭibbâ* (nşr. Fuâd Seyyid), Kahire 1955, neşredenin girişi, s. yv; Sâid el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem* (nşr. Hayât Bû Alvân), Beyrut 1985, s. 192; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-ulemâ* (Lippert), s. 190, 272, 324, 325, 368; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 493-495; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VII, 311; Safedî, *el-Vâfi*, XII, 87; Brockelmann, *GAL*, I, 272; *Suppl.*, I, 422; Sezgin, *GAS*, III, 309-310; IV, 345; J. Vernet, "Los médicos Andaluces en el 'Libro de Las generaciones de médicos' de Ibn Yûlyûl", *Anuario de estudios medievales*, Barcelona 1968, V, 445-462 → *Estudios sobre historia de la ciencia Medieval*, Barcelona 1979, s. 469-486; a.mlf., "İbn Juljul", *DSB*, VIII, 187-188; Sarton, *Introduction*, I, 682; Ildefonso Garjo, "Acerca de algunos tratados sobre la triaca en el Magreb: La Maqâla fi adwiyat al-tiryâq de Ibn Yûlyûl", *Actas del II Coloquio Hispano-Marroquí de ciencias historicas*, Granada, 6-10 Noviembre de 1989, Madrid 1992, s. 233-242; a.mlf., "El tratado de Ibn Yûlyûl sobre los medicamentos que no mencionó Dioscorides", *Ciencias de la naturaleza en al-Andalus*, *Textos y estudios* (ed. E. García Sánchez), Granada 1990, I, 57-70; Mahmûd el-Hâc Kâsım Muhammed, "Dirâse mukârene fi târihi'l-eṭṭibbâ' inde İbnî'n-Nedîm ve'bn Cülcül", *Âfâku's-sekâfe ve't-tûrâs*, IV/16, Dübey 1417/1997, s. 23-32; A. Dietrich, "İbn Djudjûl", *EJ* (İng.), III, 755-756; "İbn Cülcül", *DMBİ*, III, 243-244; Ahmed Recâi el-Cündî, "İbn Cülcül", *Mevsû'atü'l-hadâreti'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 214-216.

H. BEKİR KARLIĞA

İBN CÜMEY' el-GASSÂNÎ

(ابن جميع الغساني)

Ebü'l-Hüseyn Muhammed
b. Ahmed b. Muhammed
el-Gassânî es-Saydâvî
(ö. 402/1012)

Hadis hâfızı.

305 (917) yılında Sayda'da doğdu. 306'da doğduğu da söylenmektedir. Yetiştirdiği hadis âlimleriyle tanınan bir aileye mensup olup beşinci dedesi Cümei'e nisbetle anılır. Babasından ve Sayda'nın önde gelen âlimlerinden ders aldı. Zehebî, onun hadis semâina 323'te (935) Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Safve'den başladığını söylerse de (*A'lamü'n-nübelâ*, XVII, 155; *Târîhu'l-İslâm*, s. 66) İbn Cümei'in kendisinden Halep'te hadis rivayet ettiğini belirterek hocaları arasında saydığı (*Kitâbü Mu'cemi's-şüyûh*, s. 353), Zehebî'nin de biyografisini yazarken talebeleri arasında İbn Cümei'e de yer verdiği (*A'lamü'n-nübelâ*, XV, 295) Ebû'l-Fazl ed-Debbâc 309'da (921-22) vefat ettiğine göre (Hatîb, XII, 153) İbn Cümei'in önceleri babasının refakatinde olmak üzere

re beş yaşından itibaren seyahate çıkarak tahsil hayatına başladığı anlaşılmaktadır. Şam, Mısır, Irak, Hicaz ve İran bölgelerinde elliden fazla yer dolaştı. Kendilerinden faydalandığı hocaların sayısı, adlarını *Mu'cem*'inde zikrettiklerine rivayette bulunduğu halde eserine almadıkları da ilâve edilecek olursa 400'ü aşmaktadır (dolaştığı yerlerin ve hocalarının listesi için bk. *Kitâbü Mu'cemi's-şüyûh*, neşredenin girişi, s. 13). Başta babası olmak üzere Hüseyin b. İsmâil el-Mehâmîlî, İbn Mahled el-Attâr, İbn Ukde, Râmhürmüzî, Yezîd b. Muhammed el-Ezdî ve Yezîd b. İsmâil el-Hallâl onun hocalarından bazılarıdır.

Seyahatlerini tamamladıktan sonra Sayda'ya dönen İbn Cümei' burada hadis dersi vermeye başladı ve Sayda'nın yetiştirdiği meşhur âlimlerden biri olarak tanındı. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında, başta Seken diye bilinen oğlu Hüseyin olmak üzere torunu Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Hasan es-Saydâvî, Temmâm er-Râzî, Muhammed b. Ali es-Sûrî, İbn Tallâb diye bilinen Ebû Nasr Hüseyin b. Muhammed el-Kureşî ve akranlarından Abdülganî el-Ezdî'yi saymak mümkündür.

Güvenilir bir râvi olduğu belirtilen ve zühd hayatına önem veren İbn Cümei' Receb 402'de (Şubat 1012) Sayda'da vefat etti. Sem'ânî'nin 400'den önce öldüğü yolundaki kaydı (*el-Ensâb*, VIII, 119) doğru değildir.

Eserleri. 1. *Mu'cemü İbn Cümei'* (*Müsneidü İbn Cümei'*, *Mu'cemü's-şüyûh*). Müellif bu eserinde hocalarının adlarını zikretmekte ve çok defa onlardan rivayet ettiği birer hadis veya şiire, kıssa ve özlü bilgilere yer vermektedir. İbn Cümei', birkaçı dışında hocalarının biyografilerine ve onlardan ne zaman hadis dinlediğine dair bilgi vermemekte, ancak kendileriyle nerede görüştüğünü çoğunlukla belirtmektedir. Adları Muhammed olanlarla başlayan eserde isimler alfabetik sıraya göre dizilmekle birlikte buna her zaman dikkat edilmediği görülmektedir. Eser, müellifin kendilerinden rivayette bulunduğu halde eserine almadığı hocalarından oluşan iki ayrı ek, Muhammed b. Sened'in bu eserden yaptığı seçmelerden oluşan *el-Müntekâ min Mu'cemi's-şüyûh* (*Muhtârât*, Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 52, vr. 98^b-101^a) adlı kitabı ve İbn Cümei'in oğlu Seken'in dedesinden ve babasından dinlediği hadislerden derlediği ve nâşirin *Hadîsü's-*

Seken b. Cümei' adını verdiği iki risâle ile birlikte Ömer Abdüsselâm Tedmürî tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1405/1985, 1987). Zehebî, eserdeki bazı hadisleri seçerek *Erba'üne hadîsen büldâniyye* adında bir cüz oluşturmuştur (*A'lamü'n-nübelâ*, neşredenin girişi, I, 89). **2. *Mu'cemü (Semâ'âtü) telâmîzi İbn Cümei'***. Müellifin kendisinden hadis alan talebelerinin isimlerini kaydettiği anlaşılan bu eserin birkaç cüzden meydana geldiği belirtilmektedir (*Kitâbü Mu'cemi's-şüyûh*, neşredenin girişi, s. 34).

Sezgin, İbn Cümei'e *Hadîs* adıyla bir eser daha nisbet ediyorsa da (*GAS* [Ar.], I, 454) aslında bu eser, *Hadîsü's-Seken* başlığıyla neşredilen (nşr. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî, *Kitâbü Mu'cemi's-şüyûh* içinde, s. 414-422) ve ferağ kaydından müellifin oğlu Seken'e ait olduğu açıkça anlaşılan iki varaklık bir risâleden ibarettir. Bir nüshası Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de bulunan eserin (Hadis, Mecmua, nr. 17, vr. 83-84) asıl adı *el-Muhtâr min hadîsi İbn Cümei'dir*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cümei', *Kitâbü Mu'cemi's-şüyûh* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, s. 353, 421, 423-425; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 13, 23, 34; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 153; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 116-117, 119; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 437-438; İbn Manzûr, *Muhtâsarü Târîhi Dumaşk*, XXI, 305; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, neşredenin girişi, I, 89; XV, 295; XVII, 152-156; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 401-420*, s. 65-66; a.mlf., *el-İber*, II, 202-203; Safedî, *el-Vâfi*, II, 60; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IV, 231; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1678, 1737; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 164; *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 59; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustetrafe* (Özbek), s. 102, 169, 286; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 259; Ziriklî, *el-A'lam*, V, 313; Kehlâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, VIII, 315; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 453-454.

EBUBEKİR SIFIL

İBN CÜREYC

(ابن جريج)

Ebü'l-Velid Abdülmelik
b. Abdilazîz b. Cüreyc el-Kureşî
(ö. 150/767)

Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi, tâbiî.

80 (699) yılında doğdu. Rum asıllı olup Ebû Hâlid künyesi ve Rûmî, Mekkî, Ümevî nisbeleriyle de anılmıştır. Ümeiye b. Hâlid'in mevlâsı olduğu söylenir. Dedesi Cüreyc'in de Abdülazîz b. Abdullah b. Hâlid b. Esid'in hanımı Ümmü Habîb'in kızı olduğu ileri sürülmüştür. Kendi beya-